

Skriv en sammenhengende tekst med tittelen *En fortid – flere fortellinger*

Du kan fritt disponere rekkefølgen og omfanget av momentene dine, men du MÅ:

- gi eksempler på konkurrerende framstillinger av de samme historiske hendelsene eller epokene
- drøfte om historikerne kan og bør gi oss objektiv kunnskap om fortiden
- reflektere over om historiekunnskaper og historiebevissthet kan virke frigjørende eller undertrykkende
- vurder og ta stilling til sitatet: «Den som kontrollerer fortiden, kontrollerer framtiden. Den som kontrollerer nåtiden, kontrollerer fortiden.» (George Orwell, 1984)

I teksten din kan du også trekke inn andre momenter som du synes er relevante og interessante. Nedenfor finner du eksempler på momenter som KAN være aktuelle å trekke inn:

- Rankes mål om å skrive om historien «slik det egentlig var»
- Hvordan historiefamstillinger er formet av fortellertekniske grep
- Politisk bruk av historien
- Kan vi lære av historien?
- Kilder som levninger og beretninger

En god besvarelse bør sitere fra og vise til kilder.

Én fortid – flere fortellinger

Kampen om historien har blusset kraftig opp de siste årene. Kampen står sterkest i USA, men diskusjonene om identitetspolitikk, kolonialisme og kritisk raseteori har uunngåelig spredt seg til store deler av verden. Monumenter diskuteres og fjernes, kunstverk settes i kritisk lys og bøker som forteller «feil» historie bannlyses i øst og vest. Krigen drives frem fra både høyre og venstre. Venstresiden kritiserer historiske kilder som ikke tar høyde for historisk undertrykkelse, og høyresiden kritiserer forsøk på å innføre skam i historiesynet. Hvordan kan vi løse denne splittelsen? Kan eller burde vi se til historikerne for svar? Hadde ikke alt vært mye lettere om vi fikk utdelt én fullstendig fortelling?

Fortellinger om den amerikanske borgerkrigen er et av de fremste eksemplene på amerikansk historiekamp. Kontroversielle monumenter av sørstatsgeneraler fremprovoserer et sentralt spørsmål: Var konføderasjonen en bande rasister som slåss for å bevare slaveriet, eller djerre sørstatspatrioter som slåss for egne rettigheter? (Pharo, 2023) Forsøket på å ta kontroll over denne debatten begynte allerede noen få år etter sørstatenes nederlag, med stiftelsen av organisasjonen «the daughters of the confederacy». Organisasjonen besto av kvinnelige familiemedlemmer av soldater som hadde slåss for konføderasjonen. Kvinnene ønsket å hedre deres minne, på tross deres status som opprørere. Flere av statuene som i dag står sentralt i historiekampen ble oppført som et resultat av deres aktivisme. Konføderasjonens døtre deltok også senere i utarbeidingen av historiebøker til bruk i amerikansk undervisning. Kvinnene sendte inn flere innvendinger til hvordan bøkene etter sigende forholdt seg overdrevent negative til sørstatenes historie. Det var viktig at bøkene ikke bare fortalte om motstand mot forbudet mot slaveri, men også om sørstatenes kamp for frigjøring og myndiggjøring. Konføderasjonens døtre har i stor grad nytt suksess i deres kamp. Mange steder i USA, særlig i sørstatene selv, anses den amerikanske borgerkrigen som et spennende kapittel i amerikansk historie, hvor bror slåss mot bror i et slags ungdomsopprør. Dette historiesynet vises sterkt i såkalte «civil war reenactments», hvor deltagerne med glede og stolthet kler seg ut som borgerkrigssoldater fra begge sider og gjenskaper kjente slag. Denne «historieleken» bryter sterkt med historikernes tolkning av historiske kilder, som tydelig forteller oss at bevaring slaveriet var konføderasjonens hovedmotivasjon.

Borgerkrigen er bare ett eksempel på hvordan aktivister ønsker å få amerikansk undervisning til å reflektere sitt historiesyn. Undervisningen kritiseres også, fra både høyre og venstre, for hvordan den forholder seg til rasismens plass i den overordnede amerikanske historie. I lys av 400-årsdagen til ankomsten av de første slaveskipene til Virginia i 1619 publiserte den profilerte avisen New York Times et temanummer som hadde til formål å rekontekstualisere begynnelsen av amerikansk historie. Det såkalte 1619-prosjektet mente nemlig at ankomsten av slaveskipene, ikke uavhengighetserklæringen i 1776, burde markere starten på amerikansk historie. For å støtte opp om dette hevder prosjektet blant annet at amerikansk uavhengighet oppsto for å unngå et fremtidig britisk forbud mot slaveriet. Prosjektet tilbyr gratis læreplaner for at skoler skal kunne benytte deres arbeid i undervisningen.

Prosjektet møtte både heder og kritikk. New York Times mottok blant annet en Pulitzer-pris for temanummeret. Republikanerne anså derimot 1619-prosjektet som et grovt, usaklig angrep på amerikansk historie og nasjonalfølelse. Som et svar på prosjektet opprettet daværende

president Donald Trump den såkalte «1776-kommisjonen» som på sin side skulle utarbeide et program for å gjøre amerikansk undervisning mer patriotisk. Republikanerne var ikke alene i sin kritikk. Flere historikere har siden beskyldt prosjektet for å ignorere nyanser og å feiltolke kilder for å støtte deres konklusjon. Historikerne har blant annet vært nådeløse i deres slakt av påstanden om at tanken om amerikansk uavhengighet oppsto for å bevare slaveriet. «The founding fathers» forutså på ingen måte et imminent britisk forbud, slo flere fast. (Moum, Kampen om historien - kritisk raseteori i klasserommet, 2023)

Dette er ikke det eneste tilfellet hvor historikerne har vært villige til å delta i kulturkrigens brutale slag. Flere historikere har også meldt seg på banen i diskusjoner rundt kunstnerisk bruk av historie. Mot slutten av 2022 utkom filmen «The Woman King», som fortalte historien om krigen mellom det vest-afrikanske kongeriket Dahomey (dagens Benin) og det britiske imperiet på 1700-tallet. Filmen viser hvordan kongeriketets kvinnelige forsvarsstyrke slåss en tapper kamp mot britenes forsøk på å bringe befolkningen inn i slaveri. Filmen ble hyllet av flere for å inspirere stolthet for både kvinnelig og afrikansk historie. Historikere pekte derimot på et sentralt problem i hvordan filmen fremstiller historien: Kongeriket Dahomey deltok aktivt og frivillig i slavehandelen av egen befolkning, og slåss først senere mot britene, da de forsøkte å bringe landet under kolonistyre. (Leraand, 2021) Enkelte, blant annet NRKs filmanmelder Birger Vestmo, avviste kritikken, og forsvarte retten til å benytte kunstnerisk frihet for å gi en stolthetsfortelling til minoriteter som ofte har blitt ekskludert fra andre heroiske fortellinger. (Vestmo, 2022) Kan man forfalske historien for å gjøre opp for eksklusjon?

Kan vi i det hele tatt stole på historikernes konklusjoner om fortiden? Historikerne møtes med fundamentale problemer i deres forsøk på å forstå historien. Historien kan nemlig ikke observeres direkte eller gjenskapes under kontrollerte forhold. Dette er sentrale trekk ved vitenskapelig arbeidsmetode. Om en fysiker ønsker å observere tyngdekraftens påvirkning på et fenomen, kan han sette opp eksperimenter hvor han minimerer effekten av andre faktorer for å få en bedre forståelse av hvordan nettopp denne ene faktoren spiller inn. Det kan ikke historikeren. Om han ønsker å forstå til hvilken grad opplysningsfilosofenes tanker påvirket den franske revolusjonen kan han ikke gjennomføre et eksperiment hvor andre faktorer minimeres. Han kan forsøke å observere liknende hendelser hvor den filosofiske situasjonen var annerledes, men han kan aldri være sikker i sin konklusjon, da disse andre hendelsene kan innebære andre faktorer som gjør vitenskapelig sammenlikning mellom hendelsene umulig. (Moum, Pettersen, & Sævareid, Historie og filosofi 2, 2018)

Historikere forsøker likevel i dag å gjøre historien til et vitenskapelig fag i den grad det er mulig. Denne bevegelsen kan i stor grad krediteres til den tyske historikeren Leopold von Ranke, som beskrev sitt historiewerk på følgende måte: «Man har gitt historien i oppgave å dømme fortiden for å gi samtiden lærdom til nytte i framtidige år; det herværende arbeidet har ikke så høye mål: Det vil bare vise hvordan det egentlig var.» Dette var rettet mot tidens ledende historikere, som von Ranke kritiserer for overdreven bruk av legender og tradisjon for å støtte opp om storslåtte, overordnede observasjoner om samfunnet. Von Ranke ønsket å profesjonalisere historiefaget, ved å introdusere en universell standard for kildebruk og objektivitet. (Moum, Pettersen, & Sævareid, Historie og filosofi 2, 2018)

Viktigheten av korrekt kildebruk lever fortsatt i beste velgående i det moderne historiefaget. Siden von Rankes tid, har historikerne også innført nye normer for kildearbeid. Vi skiller i dag mellom stumme og talende kilder, første- og andrehåndsberetninger, levninger og beretninger og ytre og indre kildekritikk. Disse distinksjonene benyttes for å best mulig bedømme kildenes objektivitet, perspektiv og nærhet til hendelsen. Særlig var skillet mellom levning og beretning revolusjonerende. Med denne distinksjonen kan kilder nemlig også leses som en nøkkel til opphavspersonens liv og identitet. Alt dette gjøres for å komme så nært de virkelige sannhetene som mulig.

Historikere som ikke overholder den moderne standarden for kildebruk henges i dag raskt ut av fagmiljøet, og deres konklusjoner blir vurdert med et ytterst kritisk blikk. Dette ser vi blant annet i kontroversen rundt 1619-prosjektet, samt debatten omkring Marte Michelets bok «Hva visste hjemmefronten?» hvor Michelet ble utsatt for kross kritikk fra profesjonelle historikere. Det skarpe søkelyset på korrekt kildebruk, kombinert med implementeringen av vitenskapelige fremskritt, har gjort den moderne historievitenskap mer presis enn noensinne.

Det er likevel, som tidligere nevnt, nærmest uoverkommelige utfordringer knyttet til historievitenskapen. På tross historikerens forsøk på å bedømme objektiviteten hos sine kilder, bli han aldri fullstendig kvitt sitt eget subjektive perspektiv på saken. Dette er et aspekt av historievitenskapen som ikke deles av naturvitenskapen. Naturvitenskapsmannen kan selvsagt bli påvirket av subjektive perspektiver under tolkningen eller utførelsen av vitenskapelige observasjoner, men han observerer likevel fenomener som ikke er påvirket av tanker og følelser. Historikeren observerer handlingene til mennesker som er drevet av tanker og følelser på lik linje med historikeren selv. Med andre ord: Historikeren er historieskapt.

Denne utfordringen viser seg tydelig når historien skal videreformidles. Historikeren kan ofte fristes til å benytte fortellertekniske grep som gjør historien mer spennende. Naturvitenskapen fristes på sin side sjelden til å beskrive tyngdekraftens heroiske innsats. Det er derimot vanskelig å skrive om en revolusjon med tørt, objektivt språk, fremfor å beskrive entusiastiske visjonærer som slåss for sin frihet og fremtid. Populariteten til spennende historisk fiksjon, sammenliknet med tradisjonelle historiebøker, beviser dette.

Men bør historikeren i det hele tatt forsøke å forholde seg objektiv, eller har historikerens eget perspektiv en verdi for historievitenskapen? Hermeneutikken er innen historievitenskapen en metode som ikke ønsker å fjerne historikerens fordommer omkring et emne, forut for studie av emnet. Hermeneutikken foreslår heller at historikeren benytter de nye erfaringene fra studien til å revidere sine fordommer og forbedre sin helhetsforståelse. Historikeren skal altså anse sine egne fordommer til emne som en mulighet til å forstå emnet bedre etter å ha tilegnet seg ny kunnskap. Historikeren oppnår dermed, ifølge hermeneutikken, best mulig forståelse av fortidens mennesker ved ikke å benekte sin egen status som historisk, tenkende vesen.

Filosofen Hans-Georg Gadamer var kritisk til hermeneutikkens forsøk på å forstå fortidens mennesker. Han beskrev i boken *Wahrheit und Methode* (1960) det han omtalte som historikerens «forståelseshorisont». Gadamer argumenterte for at historikeren i flere tilfeller er såpass fjernet fra tiden og kulturen han observerer at han aldri fullt og helt vil forstå perspektivet til datidens mennesker. Kan virkelig en historiker som har vokst opp med moderne levestandard og globalt verdenssyn sette seg inn i sinnstilstanden til en viking? Gadamers forståelseshorisont må tas i betraktning for å oppnå en viss grad av objektivitet når historikeren arbeider.

Likevel kan den fullstendig objektive historievitenskap oppleves som belærende og uten virkelig nytte. Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche skrev: «For øvrig hater jeg alt som belærer meg uten å stimulere min virkestrang». Nietzsche var mer opptatt av hvordan historiekunnskap påvirket livet enn til hvilken grad den var objektivt sann. «Bare i den grad historiekunnskap tjener livet, vil vi tjene den.» (Nietzsche, 1874) Han definerte tre former for historieoppfatninger, som alle medførte positive og negative innvirkninger på menneskers liv.

Den første av disse var den monumentalistiske historieoppfatningen, som ser til fortidens store menn og store bragder. Dette mener Nietzsche kan være til inspirasjon for nåtidens mennesker som ønsker å vende tilbake til fortidens storhet. Dette bærer likevel med seg utfordringer. Den

historiske situasjonen vil være annerledes for den som ser tilbake på disse store begivenhetene, og et forsøk på å gjenskape dem kan derfor måte på nye problemer. Som svar på dette fastslår Nietzsche at det må være nettopp storheten, og ikke veien til storhet, som må settes i fokus. Det er likevel en fare for at storheten presenteres uten kritisk lys eller at monumentalisten blir oppslukt i storheten for å rømme fra sin egen tid.

Den antikvariske historieoppfatningen legger mindre vekt på fortidens storhet, og forteller heller historien om hvorfor ting er som de er. Dette mener Nietzsche er viktig for å forstå sin egen historiske kontekst, som er nødvendig for ikke å fortape seg i introspeksjon. Den antikvariske historieoppfatningen er likevel ikke uten problemer, ifølge Nietzsche. Den har en tendens til å redusere historien til tørre fortellinger om hendelser som ikke føles virkelige, og som dermed ikke inspirerer til handling.

Den kritiske historieoppfatningen fokuserer heller på å se historien med nåtidens kritiske briller. Gamle hendelser og personer kan ikke settes på pidestaller for å beundres blindt, men må undersøkes for lærdom. Gjennom dette kan kritikeren avsløre hva som holder sitt eget liv tilbake. Kritikeren står likevel i fare for å tro han er hevet over historiens negative sider, og kan gjennom dette bli blind for sine egne feil.

Nietzsche mener altså at alle disse historiesynene i ulik grad kan medføre frigjøring og undertrykkelse. Han påpeker derimot også den generelle undertrykkelsen som kommer gjennom for mye historiekunnskap. Selv om kunnskap om historien kan inspirere, betrygge og opplyse, kan individet også tynges under vekten av svimlende mye kunnskap. Nietzsche vektlegger derfor viktigheten av å kunne glemme. «Den som ikke kan slå seg ned på øyeblikkets terskel og glemme enhver fortid, den som ikke er i stand til å stå på et punkt som en seiersgudinne uten svimmelhet og frykt, vil aldri skjønne hva lykke er, og enda verre: Han vil aldri gjøre noe som gjør andre lykkelig.» (Nietzsche, 1874)

Nietzsche mener altså at for mye historisk kunnskap kan virke hemmende, men han understreker også at terskelen for svimlende mye historisk kunnskap ikke er den samme for alle. Noen menn har, ifølge Nietzsche, en særegen evne til å ta inn over seg spesielt mye historisk kunnskap. Disse mennene skal lede sitt samfunn fremover, ved å benytte den historiske kunnskapen i praksis. Mange vil derimot argumentere for at det å overlate historisk kunnskap til de få står i fare for å danne grunnlaget for et autoritært, totalitært samfunn. (Nietzsche, 1874)

Et slikt autoritært, totalitært samfunn beskrives i George Orwells dystopiske roman *1984*. Den eneviddige diktatoren «Store Bror» styrer samfunnet. Samfunnet er gjennomsyret av statlig kontroll, gjennom nådeløs overvåkning og strenge straffer. I romanen slår Orwell fast: Romanens hovedperson, Winston Smith, jobber i det såkalte «Sannhetsministeriet», som er ansvarlige for å bestemme den ene totale sannheten i samfunnet. Arbeidet blir beskrevet på følgende måte: «Sannsynligvis arbeidet nå opptil et dusin mennesker med å lage konkurrerende versjoner av det Store Bror i virkeligheten hadde sagt. Og snart ville en eller annen mesterlig hjerne i Det indre Parti velge den eller den versjonen, omredigere den og sette i gang den innviklede prosessen med henvisninger som trengtes, og så ville den utvalgte løgnen gå over til det permanente arkiv og bli sannhet.» (Orwell, 1949)

Proessen fra utvalgt løgn til sannhet er en lang og byråkratisk prosess som sidestiller spørsmålet om sannhet, til fordel for Partiet. Det er lett å trekke sammenlikninger mellom Sannhetsministeriet og Stalinistisk historieskrivning. Under Stalin gjennomførte Sovjetunionens kommunistregime nemlig bevisst, systematisk omskrivning av historien for å støtte opp om deres agenda. Blant annet beordret diktatoren retusjering av historiske bilder for å fjerne sine politiske rivaler fra søkelyset. Stalin benyttet altså sin makt over nåtiden til å bestemme fortiden, og gjennom dette styrke sin makt i framtiden. (Moum, Pettersen, & Sævareid, *Historie og filosofi 2*, 2018)

Flere av historiens diktatorer har fastsatt sin makt med samme holdning til historien. Hitler beordret omskrivning av Bibelen for å passe med nazistisk ideologi og sørget for brenning av bøker som fortalte historie som ikke gagnet sin agenda. (Moum, Pettersen, & Sævareid, *Historie og filosofi 2*, 2018) Dette gjorde det vanskelig for det undertrykte folk å oppsøke historisk informasjon som kunne stride mot det styrende parti. Både Stalin, Hitler og utallige andre diktatorer har benyttet selektiv historie som en effektiv kontrollmekanisme. Det er altså tydelig at, som Orwell sier: «Den som kontrollerer fortiden, kontrollerer framtiden. Den som kontrollerer nåtiden, kontrollerer fortiden.» (Orwell, 1949)

I lys av dette er det kanskje lettere å forstå nåtidens kamp om historien, da historiekontroll er en av de beste måtene å fastsette sin makt. Gjennom dette kan vi fastslå at det å motsette seg historisk feilinformasjon er en av de viktigste formene for frihetsbeskyttelse i dag. Kanskje hverken kan eller burde historievitenskapen være fullstendig objektiv, men vi må kunne ha et forhold til historisk fakta. Vi må som samfunn fremover forstå historiefagets muligheter og begrensninger, for virkelig å forstå verden vi lever i.

Referanser

Leraand, D. (2021, Juli 9). *Benin- historisk område*. Hentet fra snl.no: https://snl.no/Benin_-_historisk_omr%C3%A5de_i_Afrika

Moum, T. (2023, Mars). *Kampen om historien - kritisk raseteori i klasserommet*. Hentet fra Fagsnakk.no: <https://www.fagsnakk.no/samfunnsfagene/kampen-om-historien-kritisk-raseteori-i-klasserommet/>

Moum, T., Pettersen, T., & Sævareid, A. (2018). *Historie og filosofi 2*. Oslo: Cappelen Damm.

Nietzsche, F. (1874). *Historiens nytte og unytte for livet*.

Orwell, G. (1949). *1984*.

Pharo, H. (2023, April 12). *Den amerikanske borgerkrigen*. Hentet fra snl.no: https://snl.no/den_amerikanske_borgerkrigen

Vestmo, B. (2022, November 22). *The Woman King*. Hentet fra p3.no/filmpolitiet: <https://p3.no/filmpolitiet/2022/11/the-woman-king/>